

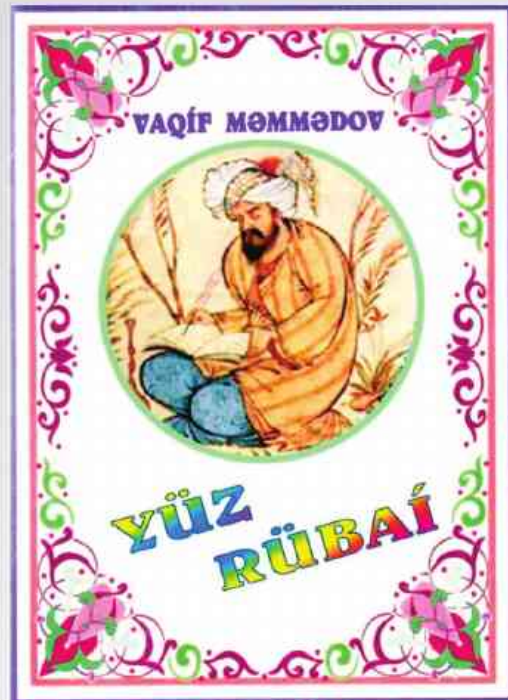
RÜBAİ MÜDRİKLİYİ

HÜSEYN HƏŞİMLİ

*Filologiya üzrə elmlər doktoru,
əməkdar elm xadimi*

İstedadlı və məhsuldar şair-publisist Vaqif Məmmədovun imzası oxuculara yaxşı tanışdır. Həm də təkcə Azərbaycan oxucularına yox. Onun qələmindən çıxmış əsərlər zaman-zaman respublikamızdan kənar da nəşr olunub, ədəbi ictimaiyyətin diqqətini çəkib, yüksək qiymətləndirilib. Otuz beşdən artıq bədil, publisistik və elmi kitabın müəllifi, Avrasiya Yazarlar Birliyinin üzvü olan Vaqif Məmmədovun şeirləri ingilis, rus, türk, fransız, ərəb, fars, özbək və s. dillərə tərcümə olunaraq dünyanın müxtəlif ölkələrində də (Türkiyə, ABŞ, Rusiya, İran, Almaniya, Özbəkistan, İraq, Ukrayna, Bolqarıstan, Belarus, Pakistan, Yunanıstan və s.) nəşr edilib. Şair ölkəmizdə və xaricdə bir sıra nüfuzlu mükafat və təltiflərə də layiq görülüb. Bütün bunlar onun ədəbi fəaliyyətinə, sənət axtarılarına verilən qiymətdir.

Təxminən qırx illik zəngin və dəyərli sənət yolu keçən Vaqif Məmmədovun yaradıcılığında əsas yeri poeziya tutur. Müdriklik xəzinəsi olan folklorumuzun və çoxəsrlilik yazılı ədəbiyyatımızın möhtəşəm ənənələrindən daima yaradıcılıqla bəhələnən Vaqif müəllim belə bir zəngin ədəbi zəmin üzərində parvəriş tapmış, şeirdən şeirə püxtələşərək çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatında öz səsi, öz nəfəsi olan, orijinal duyum və deyim tərzilə seçilən qələm sahibi kimi tanınmışdır.

Şairin poetik axtarışları çoxşaxəli, zəngin və dolğundur. Heca vəzninin geniş imkanlarından məhəratla istifadə edən sənətkar müxtəlif janrlarda yazdığı şeirləri ilə ürəyini, zəhnini məşğul edən duyğuları, düşüncələri ustalıqla misralara düzməyi bacarır. Başqa sözlə desək, bu şeirlərdə müraciət olunan poetik forma və ölçülər təsadüfi xarakter daşmır, ötəri seçim statusunda deyil. Şair mövzunun, ovqatın mahiyyətinə uyğun janrlardan, poetik formalardan, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən yerli-yerində istifadə edir. Yəni şair daima çalışır ki, qələmindən çıxmış bədii nümunələrdə məzmunla formanın üzvi vəhdətinə, bir-birini tamamlamasına nail olsun. Hətta onun bir çox şeirlərini oxuyandan sonra düşünürsən ki, həmin poetik mətnin əsasında dayanan duyğu və düşüncələr başqa bir formada üzə çıxma bilməzdi, məhz müraciət olunan bədii biçim ən düzgün vasitədir.

Bu baxımdan Vaqif Məmmədovun son vaxtlarda qələmə aldığı rübəllər onun sözə həssas münasibətindən yoxsulmuş həmin tendensiyanın davamı və inkişafı olmaqla yanaşı, həm şairin öz yaradıcılığında, həm də ümumən çağdaş poeziyamızda diqqətəlayiq bir addımdır. İstedadlı sənətkarın "Yüz rübai" kitabındakı şeirlər (Naxçıvan, 2014) İdeya-bədii mükəmməlliyi ilə ilk baxışdan diqqəti çəkir, oxucunun qəlbinə yol tapır.

Bəllidir ki, rübai şeirlərimiz üçün yeni janr deyil, hələ on birinci əsrdə məşhur şairimiz Qətran Təbrizi bu janrda maraqlı nümunələr yaradıb. Azərbaycan ədəbiyyatında rübəlin ən böyük ustadı sayılan Məhsəti xanım Gəncəvidən sonra isə bu janr söz sənətimizdə daha da geniş yayılıb, populyarlaşıb. Yüz illər boyu klassik lirikamızın bir çox nümayəndələri bu poetik formada dəyərli incilər yaratmışlar. Hətta ənənəvi janrlara münasibətin heç də birmənalı olmadığı sovet dövründə də rübai janrı ayrı-ayrı şairlərin səyləri sayəsində ədəbi gündəmdə qalıb. Nakam taleli Mikayıl Müşfiqin 1930-cu illərdə yazıb "Duyğu yarpaqları" başlığı altında cəmlədiyi rübəllər janrın yeni mərhələdəki uğuru sayılır. Sonrakı illərdə Məmməd Rahimin, Qabilin və başqalarının rübəlləri də özünün İdeya-bədii dəyəri ilə seçilib, yaddaşlara yol tapıb. Hazırkı mərhələdə də bir sıra şairlər rübai janrına müraciət etməkdədirlər ki, fikrimizcə, Vaqif Məmmədovun bu janrdakı əsərləri ən uğurlu örnəklər sırasında durmağa layıqdır.

Rübai yazmaq asan məsələ deyil, cəmi dörd misrada bitkin, mənalı bir fikir söyləmək, hər hansı düşüncəni, lövhəni, ovqatı dolğun şəkildə canlandırmaq şairdən ikiqat məhərat və məsuliyyət tələb edir. Rəziqliq doğuran haldır ki, Vaqif Məmmədov bu çətin vəzi-

fənin öhdəsindən ustalıqla gəlmiş, mövzu, ideya və sənətkarlıq baxımından mükəmməl nümunələr ərsəyə gətirmişdir. Onun rübəllərində özünəməxsus cəhət bir də budur ki, şair daha çox həyatı müşahidələrini, bu təməl üzərində gəldiyi qənaətləri poetik tərzdə mənalandırmağa xüsusi səy göstərir və əksər məqamlarda məqsədinə nail olur. Həm də belə mənalandırma və yozumlar bir çox hallarda xalq müdrikliyinin ifadəsi olan atalar sözü və məsəllər təmsalında poetikləşdirilir. Bütün bunlar isə şairin rübəllərinin ideya-estetik təsir gücünü daha da artırır, onları təbii, oxunaqlı edir.

Vaqif Məmmədovun rübəlləri zəngin həyat təcrübəsinə malik olan, yaşamın hər üzünü görən, yaxşını da, pisi də müşahidə edib nəticə çıxaran, bəşərin və dünyanın taleyindən əndişələnib narahat duyğularını misralara düzümleyen, bəzən ümid, bəzən də təəssüf notlarını önə çəkən, beləcə, həzin, kövrək düşüncələrin ağışında qayğılı sənətkar ömrü sürən bir həssas qələm əhlinin könül çırpıntılarıdır.

İnsan qəlbini əsrarəngiz qatlarına, təzadlarına diqqət çəkən sənətkarın aşağıdakı fikri gerçək həqiqəti dilə gətirir:

*Hər çətin işləri çözdü İnsan,
Bir ömür səadət gəzdü insan.
Bir sözə dözməyib qəlbi qırılan,
Ən ağır dardlara dözdü İnsan.*

Şair haqlıdır: ləyaqətini, mənəvi ucalığını hər şeydən üstün tutan insan məqamı gələndə ən ağır dardlara da dözə bilir, lakin bununla belə, bir haqsız söz dərhal onun həssas qəlbini qırır, bütün varlığını sarsıdır. Bəli, insanın həyatı, mənəviyyəti belə əsrarəngiz məziyyətlərə malikdir:

*Tək insan ömründə, təzadə bax ki,
Payız da, bahar da, qış da yaşayır.*

Müəllifin rübəllərdə diqqət yetirdiyi əsas məsələlərdən biri də budur ki, həyat nə qədər mürəkkəb olsa da, bu, insanın öz yolundan sarpmasına, düzlükdən uzaqlaşmağa ayrılığa meyl göstərməsinə rəvac verməməlidir. Amma nə yazıq ki, öz əslindən-kökündən, bəşərin ilkin saflığından uzaqlaşanlar, haqq yolunu azanlar hələ də var. Belələrini görəndə şairin bədii boyalarına bir kədər şırımı da qarşır:

*Dəryaya baş vuran itməyir daha,
Yolçu öz yoluynan getməyir daha.
Tərpəqını dəyişib, sumu dəyişib?
Ot kökü üstündə bitməyir daha.*

Göründüyü kimi, folklordakı "Ot kökü üstə bitər" kəlamı bu yerdə öz mövqeyini fərqli yozuma verib və belə yanaşma şairin başqa rübailərində də poetik qayənin təqdimində uğurlu bir vasitə kimi tez-tez nəzərə çarpır:

*İtibdi hər şeydə mizan-tarazi,
Örkan doğanaqdan keçməyir daha.
Yaxud,
Ömrü əyriliklər içində keçsə,
Qozbell qəbir də düzəldə bilməz.*

Xalq deyimində örkənin nə qədər uzun olsa da axırda doğanaqdan keçəcəyindən, qozbell qəbirin düzəldəcəyindən söz açılır. Vaqif Məmmədovun poetik təqdimatında isə mövzunun, düşüncənin xarakterindən əsli olaraq fərqli assosiativliyin üzə çıxması şairin xalq dilindən və müdriqliyindən yaradıcılıqla istifadəsinin yeni çalarları kimi maraqlıdır.

Bunlarla yanaşı, Vaqif Məmmədovun rübailərində xalq təfəkküründən süzülüb gələn bir sıra hikmətli deymlərin dəyişiklik edilmədən ədəbi müstəviyə gətirilməsinə, bu yolla poetik məntiqin daha da qüvvətlənməsinə də tez-tez rast gəlirik:

*Qonşu qonşudursa, baxmaz barıdan,
Söz açıb söhbətə kəsməz yarıdan.
Qanmazı yerində qandırmalısan,
Donuz yalvarmaqla çıxılmaz darıdan.*

Ulularımız haqlı deyiblər ki, yalvarmaqla donuz darıdan çıxmaz. Bu məntiqə söykənən şair tövsiyyə edir ki, qanmaz insanı gərək yerindəcə başa salasan.

Rübailərin hər biri məhz didaktik yozumlar, əxlaqi-nəsihətamiz düşüncələr üzərində qurulub. Lakin bunlar quru öyüd deyil, xalq hikmətindən güc alan poetik qənaətlərdir ki, özünün ideya-bədii mükəmməlliyi ilə ürəyə yatır, ruhu oxşayır, zehinləri rıqqətə gətirir, insanı olub keçənlər, keçmiş və gələcək, xeyir və şər barədə bir daha fikirləşməyə səsləyir.

O da təqdirəlayiqdir ki, şair söz oyununu ardınca qaçmır, fikirlərini açıq, konkret, tutarlı və təsirli formada oxucuya çatdırmağı bacır. Belə məqamlarda müəllifin işlətdiyi təzad və qarşılaşdırmalar da bədii arxitektokaya yeni bir dəyər qazandırır. Məsələn, yüz illərdən bəridir ki, "Keçmə namərd körpüsündən" harayı yaddaşlarda boy verməkdə, oxucunu, dinləyicini sərvəxt, ayıq olmağa səsləməkdədir. Çünki namərd adamın körpüsündən keçəndə hər cür ağlagəlməz xəyanətlə, bəla və tələ ilə üzlaşa bilər. Ulularımız ondan "Qoy aparsın sel səni" deməyə üstünlük ver-

mişlər. Vaqif Məmmədov bu qənaəti orijinal formada daha da dərinləşdirərək yazır ki, hətta üzərində körpü olmayan çaydan keçmək namərd körpüsündən keçməkdən daha asandır:

*Evdəki düşməni seçmək çətindir,
Dərdi şərbət kimi içmək çətindir.
Körpüsüz çay üstə keçməyə nə var,
Namərd körpüsündən keçmək çətindir.*

Göründüyü kimi, yuxarıdakı rübaldə təsadüfi misra yoxdur. Hər misranın öz semantik yükü, tutumu var. Doğrudan da, düşmən evdə, ocaq başında qərar tutubsa, onu tanımaq, seçmək heç də asan deyil. Necə ki, dərdi şərbət kimi içmək çox çətindir.

Müxtəlif rübailərdən götürülmüş, aforistik qayəsli, bədii sifəti ilə səciyyələnən aşağıdakı misralar da istedadlı şairin əxlaqi-didaktik qənaətlərinin dolğun poetik əks-sədası, plə nifrət, yaxşıya ehtiram duyğusunun mükəmməl təzahürü kimi üzə çıxmışdır:

*Yuva dağıdanın, ev yıxanların
Daşı daş üstündə qalmaz heç zaman.*

*Dilini həmişə doğruya öyrət,
Yalan ayaq tutar, yeriyə bilməz.*

*İnsan hamı ilə dil tapa bilər,
Könül bulandıran miçək olmasa.*

*Şah da qismətini yazdırma bilməz,
Gələcək qazaları azdırma bilməz.*

*Tələdən üstünə qar yağın ömrü
Günəşin istis qızdırma bilməz.*

*İçində xəşbaxtlik, səadət varsa,
Bir kiçik daxma da saray kimidir.*

Vaqif Məmmədovun bütün yaradıcılığı boyu müxtəlif janrlı əsərlərində tələq etdiyi ali həqiqətlər, pak duyğular rübailərinin də canını, əsas özəyini təşkil edir. Müəllifin haqlı qənaətinə görə, Vətənin və xalqın sevgisi hər şeydən üstün olduğu kimi, həsrəti, nisgili də ağırdır:

*Yaxşılıq ucaldar, öyər insanı,
Pis əməl qarğıyar, söyər insanı.
Bir elin tənəsi, bir də qəriblik
Sındırar insanı, ayər insanı.*

Şairin təəssüfləndiyi məqamlar da var. Sənətkar vurğulayır ki, bəzən "Mərdi qova-qova nəmərd edirlər". Elə də olur ki, "Əyriilər burulub dağlara qalır, Düz-lər də çox zaman düz yurdda qalır". Bunların mahiyyəti barədə söz açan müəllif belə nəticəyə gəlir ki, əyriilərin, nəmərdlərin müəyyən məqamlarda öz çirkin niyyətlərinə çatmalarının səbəbi doğruların passiv olub onlara meydan verməsindədir:

*Gur çıxan bulaqlar azala bilməz,
Günəşin işığı sozala bilməz.
Doğrular meydandan çəkilməsələr,
Əyriilər kürsüdə söz ala bilməz.*

Zaman-zaman bir çox istedadlar bədxahlının gü-düzünə gedib. Belələri barədə düşünərkən şair təəs-süflə yazır ki, öz qabiliyyəti, yetkinliyi ilə zirvələrə layiq olanların ayağının altını qazanlar onların yaxın mənzilini uzaq edib, pak niyyətlərini tərsinə yozub. Beləcə, bir çox istedadlar sarsılıb, əzablara düşər olub, sıradan çıxarılıb:

*Mənzil yaxın olar, azan olmasa,
Niyyəti tərsinə yozan olmasa.
Çox insan zirvəyə qalxa bilirdi,
Ayağı altını qazan olmasa.*

Rübailərdə öz mənfi məqsədləri üçün cildən-cildə girənlər, güclülərin önündə şişən yuvası axtaran-lar, şəxsi mənafeyi naminə şərəfini, heysiyyətini sat-mağa hazır olanlar kəskin şəkildə tənqid olunurlar. "Dünyadan dördəllə yapışib sanki qurdla qiyamətə qal-maq" eşqinə düşən belə kəsləri şair birmənalı şəkildə tənqid hədəfinə çevirir:

*Qarşıda özündən güclüsün görəsə,
Şişən yuvasını satın alar o.*

*Sürünər, qıvrılar, çatır pula o,
Halalı, haramı qatar pula o.*

*Görəsə ki, bazarda alıcısı var,
Şərəfi, vıcdanı satar pula o.*

Xalqa, Vətənə heç bir xeyri dəyməyən belə bədxah və əqidəsiz şəxslərin mənasız həyatı barədə şairin poetik mənalandırması da çox tutarlı və yerindədir, tə-billiyi ilə seçilir. Sənətkar o cür insanları xalq deyiminə əsaslanmaqla dəqiq xarakterizə edir:

*Yanmayıb kimsənin dər-dərinə,
Həmişə xor baxıb alın tərinə.*

*O qədər mənasız ömür yaşayıb,
Adı heç düşməyib it dəftərinə.*

Humanist şairin qayəsi belədir ki, İnsan gərək maskalanmasın, birsifətli olsun, dili də, əməli də bir-birini tamamlasın. Amma nə yazıq ki, heç də hamı belə deyil. Həyatın dolanbaclarında gördüyümüz insanlar içərisində hər xasiyyətdə olanı var. Şair öz nəciab əməlinə, kamil həyat kredoşundan yanaşaraq nədan və cahillərə öz münasibətini dilə gətirir:

*Hamı xeyriyyəçi tanıyır onu,
Atası qocalar evində öldü.
Yaxud,*

*Əyri heç vaxt düzə yanlaya bilməz,
Günahkar haqlını danlaya bilməz.*

*Hamam suyu ilə dost tutan insan
Vəfa, etibar nə? - Anlaya bilməz.*

Rübaldən rübaiyə keçdikcə təzadlı dünyamızın qə-ribəlikləri, ziddiyyətləri, fərqli xasiyyətli insanları kitab səhifələri kimi göz önündə vərəqlənir. Hətta bəzən şairin ciddi mətləbləri ifadə edən poetik düşüncələrinə bir xəfif yumor da qarışır və ideya-estetik mündəricə bu yolla da tamamlana bilir. Şair diqqətli ona da yönəldir ki: "Həkimlər keçəli saçlı eyləyir, Keçəl Həməzlərin başı tükənib", yaxud "Qabaqca keçilər ala-bulaydı, İndi bütün dünya ala-buladır", və ya "Məcnun yaşasaydı, görən, Leyliyə O da telefonla mesaj yazardı?" və s...

Ümumiyyətlə, istedadlı şairimiz Vaqif Məmmədovun söz rübabında yeni, həm də uğurlu və əsrarən-giz bir səda olan "Yüz rübai"nin ideya-estetik məzi-yətlərindən, hər bir rübainin didaktik və poetik məzi-yətlərindən çox danışmaq olar. Bu yığcam qeydlərdə il-kin təəssürat olmaqla müəyyən məqamlara toxun-maq istədik. Bütövlükdə bu əl boyda kitab çox mətlə-blərdən soraq verir, onu diqqətlə oxuyan hər bir şəxs buradan özü üçün mənəvi fayda əxz edə bilər, zövq al-mağı da öz yerində...

"Yüz rübai" kitabını oxuyandan, həm də bir neçə dəfə oxuyandan sonra şairin növbəti sənət uğuruna ürəkdən sevindim. Həm də düşündüm ki, Vaqif Məmmədov gərək rübai janrına çoxdan müraciət edəydi...